

AZ MTA KUTATÓINTÉZETEI PERIODIKUM-ELLÁTÁSÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE

Molnár Imre

Építésügyi Tájékoztatói Központ

1. AZ ELEMZÉS CÉLKITŰZÉSE

Az MTA kutatóintézeti könyvtárhálózata ugyyszólván az egész tudományos spektrumot átfogó információanyag beszerzésére és szolgáltatására hivatott. E feladat megoldása érdekében az MTA jelentős volumenű anyagi eszközt bocsát intézeti rendelkezésére. Elemzésünk célja az, hogy a nem szocialista országokból 1971-re megrendelt periodikumok sajátosságait vizsgálva megállapítsuk az állománygyarapítás e szektorának néhány jellegzetességét, különös tekintettel az átfedő rendelésekre. Elemzésünk céljából azért választottuk a nem szocialista relációból rendelt periodikumokat, mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy az intézeti könyvtárak gazdasági kereteit ez a kategória terheli meg a legnagyobb mértékben. A szocialista országokból beszerzett periodikumok gazdasági kihatásai nem vetnek fel sürgősen megoldandó és az intézetek periodikum-ellátása szempontjából égető kérdéseket.

Bár ez az elemzés még csak a helyzet felvázolására, a problémák jelzésére alkalmas, adatai mégis felhasználhatók, sőt a további elemzések alapját is megvetik. A majdani elemzésnek az információigények és a kielégítésükre hivatott periodikumok összevetését, az a: ag tudományszakok szerinti vizsgálatát kell célba vennie. Ugyancsak későbbi feladat lesz az adatok kiegészítése a beszerzés egyéb módzatai /csere, ajándék/ révén a hálózat könyvtáraiba áramló periodikumok jellemző adataival.

2. AZ ANYAG KÖRÜLHATÁROLÁSA

Az elemzés körébe vont periodikumok az évkönyvektől a napilapokig, különböző megjelenési gyakoriságu kiadványokat foglalnak magukba.

Az elemzés forrásanyaga az egyes kutatóintézetektől az MTA Könyvtára hálózati és módszertani csoportjához beérkezett és ott kumulált megrendelések gyűjteménye. Periodikumokat importáló külkereskedelmi szerveink sajátos munkaszervezéséből kifolyólag, az elemzésnek ki kellett terjednie

- a/ a "standing order" anyagára;
- b/ az évi rendes folyóirat-rendelés anyagára;
- c/ az "apart" rendelés válogatott anyagára.

Az "apart" anyagból azért kellett szelektálni, mivel a megrendelésnek ez a módozata elsősorban visszamenőleges megrendelések számára szolgál, de bizonyos periodikumok kurrens kötetei is csak ilyen formában fizethetők elő. A felsorolt három forrás anyaga az 1970 szeptemberéig beérkezett kiegészítések csatolásával került elemzésre.

Elmondható, hogy az így összevont anyag az MTA kutatóintézeti könyvtárhálózata tőkés országokból rendelt periodikumai áttekintéséhez megbízható alap, az esetleg még beérkező további kiegészítések nélkül is legalább 95%-át öleli fel a megrendelésre került teljes anyagnak.

3. AZ ANYAG MEGOSZLÁSA

Összesen 47 intézmény küldött be 1971-re vonatkozó megrendelést, tehát az anyag az összes intézet megrendeléseit tartalmazza. Az adatok részletezése előtt, azok egységes kezelése érdekében, néhány jelet ismertetünk:

- I : a megrendelő összes intézet;
- I_s : a társadalomtudományi intézetek;
- I_n : a műszaki és természettudományi intézetek;
- i : egy intézmény átlaga $/I_s, I_n/$;
- P : a megrendelt összes példány;
- P_c : a megrendelt összes cím;
- p_i : egy intézmény periodikum-átlaga $/P_s, P_n/$;
- F : a megrendelések összköltsége;
- f_p : egy periodikum átlagos költsége;
- f_i : egy intézmény átlagos összkiadása.

3.1 Az egyesített anyag adatai

- I = 47
- $I_s = 19$

$$I_n = 28$$

$$\frac{I_s}{I} = 0,4 \quad \text{/az összes 40\%-a/}$$

$$\frac{I_n}{I} = 0,6 \quad \text{/az összes 60\%-a/}$$

A hálózat műszaki/természettudományi, illetve társadalomtudományi intézeteinek egymáshoz mért aránya tehát: 3:2.

A 47 intézmény 1766 periodikum-féleséget rendelt meg, összesen 2759 példányban.

$$P = 2759$$

$$P_c = 1766$$

$$P/I_s/ = 785$$

$$P/I_n/ = 1974$$

$$p = \frac{P}{I} = 58,7$$

Az intézeti periodikum-átlag mérőszáma két szempontból jelentős:

a/ lehetőséget teremt az MTA és más hálózatok átlagos periodikum-ellátásának kvantitatív összevetésére;

b/ lehetőséget ad az MTA hálózatán belüli differenciáláshoz, annak megfigyeléséhez, hogy egy-egy adott intézet periodikum-mennyisége hogyan viszonylik a kiszámított átlaghoz;

c/ alkalmas eszköz a hálózat periodikum-ellátása fejlődésének megítélésére.

A 47 intézet összesen 2759 periodikum-példányának összesített megrendelési ára 5 818 700 Ft.

$$F = 5\,818\,700 \text{ Ft}$$

$$F/I_s/ = 690\,800 \text{ Ft}$$

$$F/I_n/ = 5\,127\,900 \text{ Ft}$$

$$f_p = \frac{F}{P} = 2\,100 \text{ Ft}$$

$$f_i = \frac{F}{I} = 123\,800 \text{ Ft}$$

A periodikumok megrendelési árának intézeti átlaga hasonló jelentőségű, mint a periodikum-átlag mér száma, sőt az ahhoz való viszonyítás alkalmas a periodikum-árak fajlagos emelkedésének megfigyelésére is. Egy periodikum ára 2000 Ft és 150 000 Ft között mozog. Egy intézmény megrendelt periodikumainak száma 20 és 250 között váltakozik, a költségkihatások pedig 8000 Ft és 700 000 Ft között változó tételek, az adott intézet helyi adottságaitól, jellegétől függően.

A periodikumok példányszámának problémáiról a későbbiekben lesz szó.

Az a közismert tény, hogy a műszaki és természettudományi kutatást segítő periodikumok sokkal drágábbak, mint a társadalomtudományi periodikumok, anyagunkon is plasztikusan szemléltethető, ezért érdemes néhány adatot a két említett könyvtárcsoport mindegyike szempontjából külön is meghatározni.

3.2 A társadalomtudományi intézetek anyaga

$$I_s = 19 \text{ /az összes 40\%-a/}$$

$$P/I_s = 785 \text{ /az összes 28\%-a/}$$

$$F/I_s = 690\,800 \text{ Ft /az összes 12\%-a/}$$

Azaz: a 19 társadalomtudományi intézeti könyvtár /a hálózat könyvtárainak 40%-a/ összesen 785 periodikum-rendeléssel részesedik a megrendelt teljes anyagból, mely az összes hálózati periodikum 28%-a, s ez a megrendelés összesen 690 800 Ft-ba kerül, ami a teljes hálózat összmegrendelésének 12%-át adja.

Ez a három adat világosan mutatja a társadalomtudományi kutató-intézetek viszonylag csekélyebb részesedését a teljes megrendelésből. A teljes anyagra megállapított átlagokhoz mérve a következő mutatószámok jellemzik ezt a könyvtárcsoportot:

Egy periodikum átlagos ára:

$$f_p/I_s = \frac{F/I_s}{P/I_s} = 880 \text{ Ft /az átlag 41,7\%-a/}$$

Egy társadalomtudományi periodikum átlagos ára tehát 880 Ft, ami az összes hálózati periodikum-megrendelés egy periodikumra számított átlagárának 41,7%-át teszi ki.

Egy intézet megrendelt periodikumainak száma:

$$p/I_s/ = \frac{P/I_s/}{I_s} = 41,3 \text{ /az átlag 70\%-a/}$$

Egy társadalomtudományi intézet könyvtára tehát átlagosan 41,3 periodikumot rendel, ami az átlaghoz viszonyítva, annak csak 70%-a.

Egy intézet megrendeléseinek összköltsége:

$$f_1/I_s/ = \frac{F/I_s/}{I_s} = 36\,400 \text{ Ft /az átlag 29\%-a/}$$

Egy társadalomtudományi intézet könyvtára tehát átlagosan 36 400 Ft-ot költ nem-szocialista relációból megrendelt periodikumokra, s ez az összeg az egész hálózat egy intézetre számított megrendelési átlagárának csak 29%-át adja.

3.3 A természettudományi intézetek anyaga

$$I_n = 28 \text{ /az összes 60\%-a/}$$

$$P/I_n/ = 1974 \text{ /az összes 72\%-a/}$$

$$F/I_n/ = 5\,127\,900 \text{ Ft /az összes 88\%-a/}$$

A 28 természettudományi intézeti könyvtár /a hálózat könyvtárainak 60%-a/ az összes hálózati megrendelés 72%-ával részesedik a megrendelt teljes anyagból /1974 periodikum-rendelés/, s ez a teljes költség 88%-át adja, azaz 5 127 900 Ft-ot.

Az összes gazdasági keretnek több mint 7/8 részét felhasználó e könyvtár-csoport jelenti a kutatóintézeti hálózat információs problémáinak súlyosabb részét. Ezek a könyvtárak általában jóval nagyobb pénzügyi kerettel rendelkeznek, mégis nehezebb helyzetben vannak, mert a műszaki és természettudományok dinamikus fejlődése óriási információmennyiséget szül. E területek publikációinak növekedési aránya is felülmúlja a társadalomtudományokét. A teljes anyagra megállapított átlagokhoz mérve a következő mutatószámok jellemzik ezt a könyvtár-csoportot:

Egy periodikum átlagos ára:

$$f_p/I_n/ = \frac{F/I_n/}{P/I_n/} = 2600 \text{ Ft /az átlag 123,2\%-a/}$$

Egy természettudományi periodikum átlagos ára tehát 2600 Ft; ez jelentősen felülmulja az össz-átlagot, annak 123,2%-át teszi ki.

Egy intézet megrendelt periodikumainak száma:

$$p/I_n = \frac{P/I_n}{I_n} = 70,5 \text{ /az összátlag 120,1\%-a/}$$

Tehát egy természettudományi intézeti könyvtár periodikumainak átlagos száma 70,5, ami szintén felülmulja az átlagot, mivel annak 120,1%-a.

Egy intézet megrendeléseinek összköltsége:

$$f_1/I_n = \frac{F/I_n}{I_n} = 183 \text{ 100 Ft /az összátlag 148\%-a/}$$

Az egy természettudományi intézeti könyvtár által megrendelt átlagosan 70,5 periodikum 183 100 Ft-os intézeti átlag-kiadást tesz szükségessé, ami az eddigieknél is nagyobb mértékben felülmulja az egész hálózatra érvényes átlag-értékeket, annak közel másfélszeresét /148%/ teszi ki.

3.4 Összehasonlítás

Az elemzés egyesített anyagára, külön a társadalomtudományi és ismét külön a műszaki/természettudományi intézetek könyvtárainak megrendeléseire vonatkozó legfontosabb adatok pusztán egymás melletti szemléltetése is tanulságos:

Egy periodikum átlagos ára:

$$f_p = 2100 \text{ Ft; } f_p/I_s = 880 \text{ Ft; } f_p/I_n = 2600 \text{ Ft,}$$

vagyis míg a társadalomtudományi periodikumok átlagára 880 Ft, addig a természettudományiaké 2600 Ft.

Kimondható tehát, hogy azonos számú periodikum megrendeléséhez háromszoros összeg szükséges egy természettudományi intézet könyvtárában, mint egy társadalomtudományi intézeti könyvtárban.

Egy intézet megrendelt periodikumainak átlagos száma:

$$p = 58,7; \quad p/I_s = 41,3; \quad p/I_n = 70,5$$

Ezek az adatok azt mutatják, hogy a periodikumok száma - az MTA hálózatában - egy természettudományi intézet könyvtárában átlagosan 1,7-szerese az egy társadalomtudományi intézetben találhatóknak.

Egy intézet megrendeléseinek összköltsége:

$$f_1 = 123\ 800 \text{ Ft}; \quad f_1/I_S = 36\ 400 \text{ Ft}; \quad f_1/I_N = 183\ 100 \text{ Ft}$$

Jelenleg egy természettudományi intézet a kb. 1,7-szer több periodikum-beszerzést csak több mint ötször nagyobb összegből biztosítja; egy természettudományi intézet beszerzésre fordított összege - átlagosan - 5 társadalomtudományi intézet könyvtáréval ér fel. Ezek a jelentős különbségek arra figyelmeztetnek, hogy a két könyvtárcsoport állományszervezési problémáit lehetőleg mindig külön kell kezelni.

3.5 Az anyag földrajzi és nyelvi megoszlása

Az összesített megrendelések tételeinek földrajzi megoszlása a már ismeretes megállapítást hangsúlyozza: a nyugati periodikum-rendelések túlnyomó többsége a legnagyobb világnyelveket beszélő országokba irányul. Jelentős arányban szerepelnek 1-2 olyan kisebb ország periodikumai, amelyek sokat publikálnak a világnyelveken /pl. Svájc, Hollandia stb./, sőt nemzetközi folyóiratok is.

A megrendelések megoszlása a legfontosabb országok szerint:

Amerikai Egyesült Államok	35,0%
Anglia	23,0%
Német Szövetségi Köztársaság	13,0%
Franciaország	9,0%
Hollandia	6,0%
Svájc	3,5%
Egyéb	10,5%
	100,0%

Az "Egyéb" rovatban megadott 10,5% 25 ország között oszlik meg: 10 európai ország összesen 6%, 3 ázsiai ország összesen 2%, 6 amerikai ország összesen 1,5%, 2 ausztráliai és 4 afrikai ország együttesen 1% részesedéssel szerepel.

Már a földrajzi megoszlás jelzi, hogy a megrendelt anyagban túlnyomórészt angol nyelvű periodikumok szerepelnek. Mindent összevéve, az angol nyelvű anyag az összesnek kb. 70%-át adja. Az USA és Anglia periodikumain kívül elsősorban Hollandia és Svájc gyarapítja az angol nyelvű periodikumok számát, de Kanada, Ausztrália és több afrikai ország, India, Japán és még számos egyéb ország is jelentékenyen hozzájárul az angol nyelv hegemóniájához az összesített rendelésben.

3.6 Az anyag példányszám szerinti áttekintése

$P = 2759$ /a megrendelt összes példány száma/;

$P_c = 1766$ /a megrendelt összes cím száma/;

$Q = \frac{P}{P_c} = 1,56$ /egy cím átlagos példányszáma/.

Az átlagos példányszám mutatója rendkívül fontos mérőszám - hálózati szinten. Közvetlen utalást tartalmaz a megrendelt periodikumok hálózaton belüli redundanciájára vonatkozólag. Ez a kérdéskör a tanulmány egyik alaptémája. Az 1766-féle periodikum összesen 2759 példánya azt jelenti, hogy egy periodikum átlagos példányszáma 1,56.

Az összesített megrendelés többespéldányaira, tehát az anyag redundanciájára $R/$ jellemző mérőszámot a következő képlet adja meg:

$$R = 1 - \frac{1}{Q} = 0,36$$

Ez a szám azt jelenti, hogy a megrendelt példányok 36%-a átfedő megrendelés, tehát hálózati szinten tekintve: többespéldány. A 36%-os redundancia már magában véve is elgondolkoztató, még akkor is, ha köztudott, hogy egy-egy tudományterületen 4-5 olyan jelentős intézmény is van az MTA kutatóintézeti hálózatában, amelyek jórészt a periodikumok azonos körét hasznosítják a kutatásban /pl. Központi Fizikai Kutató Intézet, Műszaki Fizikai Kutató Intézet, Atommag Kutató Intézet, Elméleti Fizikai Laboratórium/.

A további megfontolásokhoz szükséges a többespéldányok kvantitatív áttekintése. A megrendelések anyagának példányszám szerinti csoportosítását az 1. táblázat mutatja be.

A táblázatból megállapítható az is, hogy a megrendelt 1766 periodikum-féleség közül 556 szerepel több példányban és összesen 993 többespéldányt eredményez.

Ha minden tudománypolitikai és kutatási érdeket mellőzve megszüntetnénk a többespéldányok megrendelését, az mintegy 2,1 millió Ft megtakarítását eredményezné évente, ez pedig az összkiadásokat 36%-kal csökkentené. Ha csak a 4 vagy annál több példányban megrendelt periodikumok 3 példány feletti példányainak megrendelését ki lehetne küszöbölni, az is 212 példány és közel félmillió forint megtakarítását jelentené. Minthogy azonban a megfelelő szakirodalmi ellátás fontos tényezője a kutatás hatékonyságának és tempójának, ezt a kérdést nem szabad rövidlátó, egyes forintokat milliók árán megtakarítani akaró intézkedésekkel "rendezni". Mindenesetre figyelmet keltező tény, hogy a Chemical Abstracts c. referálólappal teljes kiadása 3 példányban található meg az MTA hálózatában /à 150 000 Ft/, a Biological Abstracts c. referálólappal pedig 4 példány van /à 60 000 Ft/.

1. táblázat

A megrendelések megoszlása példányszám szerint

Megrendelt példányszám	Periodikum-féleségek száma	Összes példányszám	Többes-példány
1	1210	1210	-
2	331	662	331
3	120	360	240
4	58	232	174
5	25	125	100
6	13	78	65
7	5	35	30
8	-	-	-
9	-	-	-
10	-	-	-
11	1	11	10
12	1	12	11
13	-	-	-
14	1	14	13
20	1	20	19
Összesen	1766	2759	993

Nem érdektelen az 5-nél több példányban rendelt folyóiratok cím szerinti bemutatása.

Példányszám	Cím
20	Nature
14	Scientific American
12	Science
11	Die Naturwissenschaften
7	Journal of Physical Chemistry
7	Journal of Physics, Section E
7	The Physical Review Letters
7	Review of Scientific Instruments
7	Analytical Chemistry
6	Current Contents /Life Sciences/
6	Electronic Engineering

Példányszám	Cím
6	Electronics
6	Elektronik
6	Experientia
6	Journal of the American Chemical Society
6	Journal of Chromatography
6	Journal of Molecular Biology
6	National Geographic Magazine
6	Physical Review, "A"
6	Physical Review, "B"
6	Zeitschrift für Naturforschung, "A"
6	Zeitschrift für Physik

Első pillantásra az ötlik szembe, hogy a felsorolásban egyetlen társadalomtudományi periodikum sem szerepel! Az 5 példányban előfizetett /és helytakarékosságból itt fel nem sorolt/ 25 folyóirat közül is mindössze 3 társadalomtudományi profilu:

Der Donauraum
Le Monde
Die Umschau

Ez a jellegzetes megoszlás azt mutatja, hogy a társadalomtudományi intézetek többspéldány-helyzete általában nem aggasztó, a többletköltségek nem ijesztőek. Csak a Közgazdaságtudományi Intézet, az Afro-Ázsiai Kutató Központ és az Ipargazdaságtani Kutató Csoport megrendelése között akadnak jelentősebb átfedések.

Súlyosabb gazdasági kihatású probléma a műszaki és természettudományi intézetek megrendeléseiben merül fel. Ezekben az intézményekben kiemelkedő fontosságu a precíz és rendkívül gyors információszolgáltatás. Bizonyos presztizs-tényezőket leszámítva, elsősorban ez az oka annak, hogy lehetőség szerint periodikum-önellátás a céljuk. Mint ahogyan ez a célkitűzés is mindinkább irreális óhaj, ugyanugy minden jogos alapot nélkülöző és mindenképpen eredménytelen, sőt, kimondottan káros volna az adminisztratív beavatkozás bármilyen formája is. Ahol a kutatók hozzászórtak bizonyos fajta és rendszeres, megszabott ütemben és stílusban történő tájékoztatáshoz, ott nem egykönnyen mondanak le róla.

4. A MEGRENDELÉSEK RACIONALIZÁLÁSA

E probléma megoldásánál tulajdonképpen egyfajta optimalás a feladat. Az optimalás fő szempontja kétségkívül a tudományos kutatás információigénye. Azt kell tehát vizsgálni, hogyan lehet a kutatás információellátását, szakirodalmi támogatását úgy fejleszteni, hogy ez a fejlesztés gazdaságos is lehessen, hogy a szükséges információk célbajuttatása is felgyorsuljon. Aligha lehet olyan szempont, amely

kárpótlást nyújthatna a kutatási információellátás meglassulásáért, akadozásáért, minthogy ez - több-kevesebb áttétellel bár - a magyar tudomány fejlődésének hátráltatását okozza.

A megrendelések racionalizálását csak a fenti megállapítások szem előtt tartásával lehet megkísérelni.

Abból a közismert tényből helyes kiindulni, hogy a különböző intézeti könyvtárakba érkező szaktudományi periodikumoknak nem mindegyike egyformán fontos az előfizető intézmény számára. Tekintettel kell lenni ugyanakkor arra is, hogy az egy adott intézet szempontjából egyértelműen megítélhető kérdés össz-akadémiai hálózati szinten csak relative fogalmazható meg. Az egyik intézetben periferikus fontosságúnak ítéltető periodikum egy másik intézmény fontos információforrása lehet.

A minden szempontból legjobb megoldás az lenne, ha minden egyes intézmény csak a számára esszenciális jelentőségű anyagot rendelné meg és a maga anyagából látná el információval azokat az intézményeket is, amelyeket ez az anyag csak periferikusan, esetleg, referencia-szinten érdekel. A valóság azonban nehezen adaptálható a legszebb elméleti strukturákhoz is: egész sor olyan intézet említhető egy-egy tématerülettel kapcsolatban, amelyeknek elengedhetetlenül fontos információforrása ugyanaz a periodikum.

Felvetődik tehát a kérdés: Lehetséges-e és helyes-e egyáltalán az átfedő periodikum-megrendelések áradatának visszaszorítása? Az általánosságban felvetett kérdés lehetséges és helyes kitételeire általánosságban és óvatosan igenlő válasz adható. Óvatosságra int elsősorban a tudományos kutatás sajátos információigényének objektív tényezője, de az egyes kutatóintézetektől nem teljesen idegen "intézeti sovinizmus" szubjektív jelensége is.

A feladat megoldásában bármily csekély eredményt is csak úgy lehet elérni, ha néhány feltételt központi erőforrásból lehet biztosítani.

A kutatóintézeti könyvtárhálózat néhány tagkönyvtárát /lehetőleg a legfontosabb, legdinamikusabb tudományterületek bázis-intézetinek könyvtárát/ fejlett technológiával dolgozó, nagy átbocsátóképességű technikai, elsősorban reprográfiai berendezésekkel kell ellátni. Ez megteremtene annak technikai alapját, hogy a kiszemelt könyvtár a maga fő tudományterületének periodikumait megfelelő számban és ütemben többszörözhesse.

Az új berendezések üzemeltetésével kapcsolatos személyzeti, bér, munkatér stb. kérdéseket is meg kell oldani.

Elengedhetetlennek látszik a szakkönyvtári hálózat bekapcsolása a telexhálózatba. A legnagyobb hatékonyságot az "egyirányú" telexhasználat igéri. Az információigényeket telexen lehetne bejelenteni a szolgáltató báziskönyvtárhoz, az pedig postán küldené el a kért anyagok másolatait.

Ha ezeket a feladatokat a biológia, kémia, fizika és számítás-

technika tudományterületén meg lehetne oldani, szinte az egész többspéklány-probléma eltörpülne.

A feladat megoldása annál nehezebbé válik, minél közelebbi megvilágításba kerül egy-egy sajátos tudományterület információellátásának speciális jellege. Éppen ezért, valamennyi kutatóintézetre érvényes és ugyanakkor teljes részletességgel kimunkált tervezet nem készíthető. A racionalizálási koncepció kipróbálására kísérleti terepet kell keresni, az elgondolásokat egy tudományterületen belül kell megvalósítani. Az így nyert eredményeket és tapasztalatokat részletes elemzés után lehet csak általánosabban értelmezni.

Megítélésünk szerint a racionalizálási vállalkozásra megfelelő "kísérleti terep" lehet a biológia tudományterülete. Ennek több, egyenként is nyomós oka van:

1. A biológiai tudományok az utóbbi két évtized során rendkívül gyors fejlődésen mentek át, és ez a fejlődés egyre növekvő gyorsulással folytatódik. Ezt a robbanásszerű fejlődést hiven tükrözi a biológiai szakirodalom mennyiségi gyarapodása is. A tudományterület tehát korszerű és dinamikus.

2. A biológiai tudományok az egyes diszciplínák gazdag családját foglalják magukba. Nagyon is védhető felfogás szerint ebbe a családba olyan tudományok tartoznak, mint pl. biológia, biokémia, biofizika, genetika, botanika, mikrobiológia, az állatorvostudomány, a mezőgazdaságtudomány és az orvostudomány nem egy ágazata stb. Ily módon a biológia ágazatai az MTA kutatóintézeti hálózatának jelentős szektorát érintik, másszóval: a felsorolt tudományterületek fontos kutatási feladatai támaszkodnak egyazon információbázisra.

3. Az MTA egyik kiemelt létesítményének, a Szegedi Biológiai Központnak teljes kialakítása most van folyamatban. A központ szakirodalmi információellátásának kérdése lényeges az egész ország biológiai információellátása szempontjából is. Az intézmény periodikum-bázisának megteremtése során már történtek és történnek erőfeszítések a felesleges átfedések kiküszöbölésére.

4. A biológiai tudományterületek periodikum-ellátása az egységárak szempontjából a drágábbak közé tartozik, ugyanakkor azonban az egyik legtöbb átfedő megrendelést mutató ágazat is. Az e területen végzett vizsgálatok és kísérletek eredményei valószínűleg adaptálhatók lennének más tudományterületek periodikum-helyzetének elemzése esetén is. Sorrendben talán a kémia, fizika, földrajztudomány követhetné a biológiát.

Feltéve, hogy a racionalizálási törekvés tuljutt az elvi ellenálláson, előállhat az a helyzet, hogy csak A intézmény fizeti elő azt az x periodikumot, amelyre B, C, D és E intézmények is számot tartanak, mivel x periodikum ez utóbbiak számára is tartalmaz értékes és szükséges információkat, bár elsősorban A intézmény kutatási profiljához illeszkedik, B, C, D és E intézményeket viszont A ellátja a szükséges folyóiratcikkek másolataival - az általuk elért megta-
karítás egy részének térítés címén történő átutalása ellenében.

Az egész elgondolás irreálissá válik, ha A intézmény szolgáltató tevékenységének üteme alatta marad az eredeti Folyóiratok beérkezési ütemének, akkor pedig biztos a kudarcc, ha ez a szolgáltatás még bizonytalanul is működik.

Figyelmünket ezért annak biztosítására kell irányítanunk, hogy az egy adott periodikumról vagy több periodikumról lemondó intézmények szükség szerinti mennyiségű és a kutatás tempóját nem fékező átfutási idejű reprográfiai szolgáltatásban részesüljenek.

Az amerikai ISI /Institute for Scientific Information = Tudományos Tájékoztató Intézet/ a hatvanas évek eleje óta hatékony tartalomjegyzék-szolgáltatást üzemeltet. A biológiai tudományok igen társan, interdiszciplinárisan értelmezett határain belül mintegy 900 periodikum tartalomjegyzékét közli, mindenkor előzetesen. A szolgáltatás /Current Contents - Life Sciences/ hetenként jelenik meg. Szerzői megállapodást kötöttek több folyóirat szerkesztőségével, hogy azok még az új folyóirat számok nyomdai előállítására előtt megküldik az ISI-nek a kiszedett tartalomjegyzékeket. Ily módon lehetővé vált, hogy a megjelenendő folyóiratfüzetek tartalma a különböző kutatóhelyeken már megjelenés előtt ismeretessé váljék. Ez megteremtí annak lehetőségét, hogy az x periodikum megrendeléséről lemondó intézmények is időben értesülhessenek a periodikum következő számának információanyagáról, s a tartalomjegyzék-szolgáltatás segítségével bejelenthessék igényüket az adott periodikumot egyedül előfizető A intézménynek. Normális esetben már A intézményben lehet B, C, D és E intézmény igénylése, amikor az említett periodikum következő száma megérkezik. Ekkor már csak a reprográfiai szolgálat munkatempójától és a postázás ütközésségétől függ a kívánt cél elérése.

E gondolatmenet megfogalmazásához szükség volt arra, hogy megállapítsuk: a Current Contents - Life Sciences mindazokat a periodikumokat felöleli, amelyek többszörös átfedéssel találhatók a biológiai tudományterület intézményeiben. E megállapítást vizsgálat előzte meg. A vizsgálat kimutatta, hogy nemcsak az átfedő megrendelések címeit, de szinte a teljes lényegi anyagot tartalmazza az ISI lapja.

A következő lépésben azt vizsgáltuk meg, hogy a Current Contents által biológiának tekintett tudományterület mennyiben egyezik meg néhány MTA kutatóintézet kutatási területével: mekkora az átfedés az adott intézmények és a Current Contents cimanyaga között? Az egybevetés a Szegedi Biológiai Központ, a Biokémiai Intézet, a Mezőgazdasági Kutatóintézet, az Állategészségügyi Kutatóintézet, a Genetikai Intézet és a Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet kurrens nyugati periodikumainak megrendelésére terjedt ki. Így lehetővé vált igen eltérő szemléletű biológiai szakterületek információanyagának áttekintése, ugyanakkor szükséges volt az összes biológiai intézmény anyagának átnézése, mert a felsoroltak anyaga sok kisebb intézmény teljes anyagát magában foglalja.

Az összevetés eredménye igen kedvező: bár a Current Contents és az egyes intézmények állományának egybeesése 50% /Mezőgazdasági Kutatóintézet/ és 100% /Biokémiai Intézet/ között van, megállapítást nyert, hogy a több példányban előfizetett biológiai folyóiratok

100%-a feldolgozásra kerül a lapban. Érdemes külön megemlíteni, hogy a nem kifejezetten biológiai tárgyú 4 leginkább átfedett megrendelésű folyóirat /Nature, Science, Scientific American és Die Naturwissenschaften/ mindegyike megtalálható a Current Contents-ben.

Megnyugvással kimondható tehát, hogy a Current Contents - Life Sciences tartalomjegyzék-szolgáltatás megfelelő előtájékoztatási eszköznek látszik a biológiai tudományok periodikumai előfizetésének racionalizálásához.

Ahhoz, hogy a vállalkozás megindulhasson, 4 tényezőt kell biztosítani:

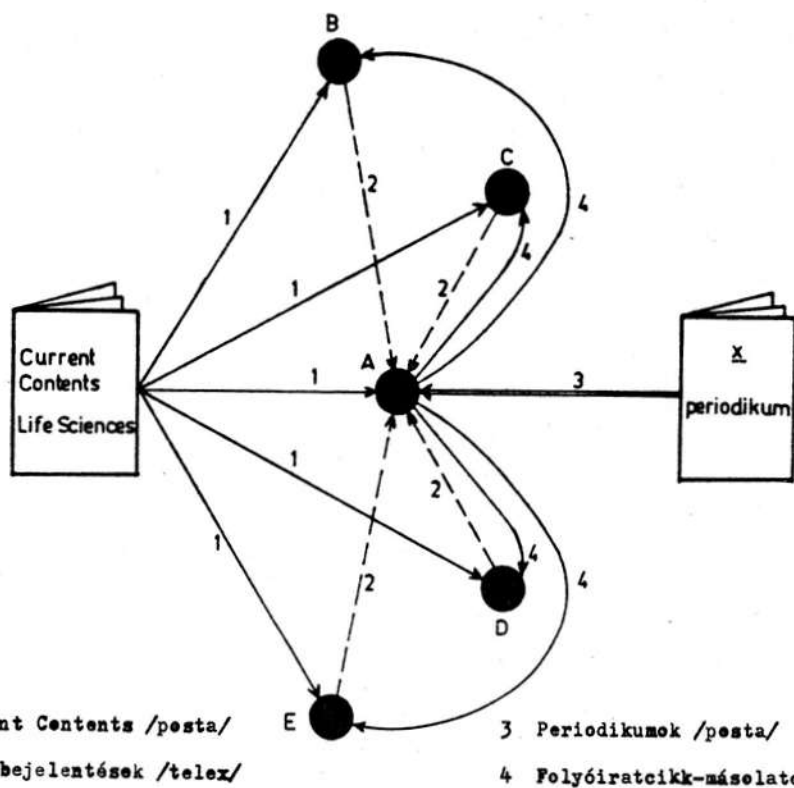
1. Current Contents /mind a szolgáltató, mind az igénylő könyvtárak számára/;
2. Nagyteljesítményű reprográfiai berendezés, megfelelő számú és szakértelmű kezelőszeméllyel /a szolgáltató könyvtár számára/;
3. Megfelelő periodikum-állomány /a szolgáltató könyvtár számára/;
4. Telex-állomás /mind a szolgáltató, mind az igénylő könyvtárak számára/.

A szervezet elvileg úgy lenne a leghatékonyabb, ha a tartalomjegyzék-szolgáltatás mindazon intézményekbe járna, amelyek lemondtak bizonyos folyóiratok megrendeléséről. Ezek az intézmények hamarabb megkapnák a Current Contents tájékoztatását, mint A intézmény magát a folyóiratszámot, így módon a társintézmények megrendeléseit már az új folyóiratszám beérkezésekor ott lehetnek A intézményben. Megfelelő számú Xerox 914, 720 vagy egyéb gyorsmásoló berendezés /pl. OCE, Pyloris stb./ és a sürgősség érdemi megfontolása jó eredményeket ígér. A tervezett rendszer működésének vázlatát az 1. ábra szemlélteti.

A Current Contents évi előfizetési ára 6000 Ft /1970-ben/. Ez az összeg nem egy intézetben megfontolás tárgyává teheti, hogy megéri-e. Nyilvánvaló, hogy csak ott fognak a tartalomjegyzék-szolgáltatás és a reprográfiai megoldás mellett dönteni, ahol a 6000 Ft többszörösének megtakarítása helyezhető kilátásba. /Az a megoldás nem járható, hogy a tartalomjegyzék-szolgáltatást is csak A intézet fizesse elő s küldjön arról is másolatokat a társintézményeknek. Ez a megoldás a vállalkozás alapvető célját: a megfelelő gyorsaságot csorbítaná, sőt, az adminisztrációt is igen bonyolulttá tenné./

Az egész vállalkozás alappillére a nagy műszaki biztonsággal működő, jelentős reprográfiai kapacitást biztosító gyorsmásoló üzem. Ezt a tényt nem lehet eléggé hangsúlyozni, mivel egyetlen jelentősebb kiesés az üzem működésében jelentős erkölcsi és anyagi károkat okozhat és végeredményben alááshatja az egész racionalizálási vállalkozást, amely egyébként sem számíthat lelkes fogadtatásra - kezdetben.

Felvetődik a gondolat: Nem vállalhatná-e a szolgáltató központ szerepét az MTA Könyvtára, a kutatóintézeti könyvtárhálózat központja?



1. ábra

A tervezett rendszer működésének vázlata

A tények azt mutatják, hogy nem. Az MTA Könyvtára sem a biológiai tudományok összes fontosabb periodikumaival, sem megbízható gyorsmásoló kapacitással nem rendelkezik. Különösen ez utóbbi nehézség teszi lehetetlenné a felvetett gondolat realizálását. Jelenlegi szervezeti és technikai adottságai birtokában az MTA Könyvtára indokolatlan kockázatot venne magára a szolgáltató központ szerepében. Ezt a feladatot tehát valamelyik intézeti könyvtárnak kellene magára vállalnia.

Ugy véljük, érdemes volna a biológiai intézetek periodikum-ellátásának e javasolt útját kiépitni. A kísérlet sikere - megfelelő átértékeléssel - jó indítást adhatna más tudományterületi intézetek hasonló problémájának megoldásához.

SS^SSS

MOLNÁR, I.: Some questions of acquisition of periodicals in the research institutes of the Hungarian Academy of Sciences

The analysis aims at the formulation of the characteristic features of acquiring foreign, non-socialist periodicals, with especial view to overlappings among institutes. Another objective of the analysis is to define some typical index-numbers and to outline the method of defining such index-numbers.

The study covers some 95 per cent of the periodical holdings. The term periodical is understood in a broad sense.

First the distribution of the periodicals is examined in context with the full holdings of ordered, i.e. subscribed, periodicals, then the holdings of the scientific and technical research institutes, as well as in the field of the social sciences are given detailed analysis. Finally, by comparing the resulting data on the two main groups, the author points out that scientific and technical periodicals form the overwhelming majority of the material, and that the acquisition of periodicals shows a disproportionate distribution.

In its concluding part, the study makes recommendations for a more up-to-date and reasonable system of the periodical supply of biological research institutes; outlines what are considered as necessary conditions and the process of developing such a system. In Hungary, for the time being, biological sciences offer favourable opportunities for constructing models for such systems, thus the author gives an outline of periodical supply system in the biological field.

::'::

МОЛНАР, Э.: Некоторые вопросы снабжения периодической литературой исследовательских институтов Академии наук ВНР

Целью этого анализа является установление особенностей заказов на периодическую литературу не социалистических стран с учетом излишних повторений между институтами. Дальнейшей целью является определение некоторых типичных измерителей и показ метода определения.

В работе основой служит 95 процентов фонда, названного в заглавии; понятие "периодическая литература" истолковывается широко.

Расхождение материала изучается в начале в полном масштабе заказов, а потом отдельно занимается материалами институтов по естественным/техническим областям и по общественным наукам, наконец сопоставляются данные о двух главных группах и тем самым обнаруживает численное превосходство периодической литературы по естественным и техническим наукам, т.е. непропорциональность в установлении лимитов приобретения периодической литературы.

В заключении статьи автор предлагает метод, как современно и разумно организовать обеспечение периодической литературой научно-исследовательских институтов по биологии, показывает нужные условия и ход создания организации. В настоящее время в Венгрии область биологии дает возможность для моделирования системы, поэтому автор описывает системы обеспечения периодической литературой области биологии.



MOLNÁR, I.: Einige Fragen der Erwerbung von Zeitschriften in den Forschungsinstituten der Ungarischen Akademie der Wissenschaften

Die Analyse erzielt die Feststellung der Eigentümlichkeiten der in die nicht sozialistischen Ländern gerichteten Zeitschriftenbestellungen, mit besonderer Rücksicht auf die Überdeckungen zwischen den einzelnen Instituten. Desweiteren bestrebt der Autor einige typischen Indexzahlen festzulegen und die dazu führende Methode vorzuführen.

Die Analyse umfasst etwa 95% des bezeichneten Zeitschriftenbestandes, der Begriff Zeitschrift wird in weiterem Sinne verstanden.

Die Zeitschriften werden zuerst in der Gesamtheit der ganzen Bestellung untersucht, nachher wird das Material der naturwissenschaftlichen und technischen, bzw. das der gesellschaftswissenschaftlichen Institute gesondert auseinandergesetzt, und zuletzt durch einen Vergleich beider Hauptgruppen die überwiegende Zahl der naturwissenschaftlichen und technischen Zeitschriften, bzw. die disproportionierte Verteilung der finanziellen Mittel der Zeitschriftenerwerbung festgestellt.

Im Schlussteil der Abhandlung wird eine moderne und rationalisierte Methode zur Zeitschriftenversorgung der biologischen Forschungsinstitute vorgeschlagen, sowie die notwendigen Bedingungen zur Organisation der Arbeit dargestellt. In Ungarn ergibt sich zur Zeit auf dem Gebiet der Biologie eine günstige Gelegenheit ein neues Versorgungssystem der periodischen Literatur einzuführen, wofür der Verfasser einen Umriss seines Vorschlages gibt.

:::~::